

Олена Скалацька

СКАЛАЦЬКА Олена Віталіївна – кандидат філософських наук, доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Одеського інституту фінансів Українського державного університету фінансів та міжнародної торгівлі. Сфера наукових інтересів – філософія культури.

ФІЛОСОФСЬКІ ПІДҐРУНТЯ АНАЛІЗУ ПРОСТОРОВОСТІ МОДИ

У статті розглядаються можливості визначення моди як простору, пошуки філософських засад для аналізу простору моди. Піднімається питання складності визначення поняття «мода» і необхідності його розгляду у філософському ракурсі. Простежуються зазначені Аристотелем труднощі, які виникають при визначенні місця (топос). Акцентується увага на тому, що в просторі моди спостерігається динамізм простору костюма. Аналізується концепція моди українського дослідника Ю.Г.Легенького як антропоморфного простору. Демонструються можливості застосування філософського розуміння простору для аналізу моди як елементу соціуму. Автор доходить висновку, що визначення моди як простору надає нові можливості розкриття її сутності, оскільки є загальним принципом, який об'єднує головні її властивості (темпоральність, динамізм, дуалізм та інші).

Ключові слова: динамізм, місце, одяг, простір, простір моди, простір костюма, темпоральність.

Визначення поняття моди має суперечливий характер в сучасному науковому дискурсі. Існують наступні визначення моди як: мистецтва, соціального інституту, культурного інституту, коду, знака, товару та інші. Дані визначення не акцентують увагу на багатогранності, динамізмі (русі і змінах) як всередині так і по відношенню про зовнішніх процесів темпоральності, циклічності та інших важливих властивостей моди як соціального явища. Перелік існуючих визначень поняття мода можна продовжити. Необхідно зазначити, що для філософського обґрунтування моди недостатньо переліку детермінант та інновацій, вона потребує загального визначення, що дозволяє охопити різноманіття її проявів. Поняттям, що здатне інтегрувати різноманіття моди зі збереженням її сутності може постати, окрім вже існуючих у гумані-

© О. В. Скалацька, 2015

<http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.35298>

тарному дискурсі (процес, конгломерат), поняття простір, що актуалізує розгляд даної проблеми.

Філософська думка протягом своєї історії зверталася до різноманітних аспектів моди. Необхідно відзначити роботи класиків: Р.Барта, Ж. Бодріяра, Т. Верлен, Г. Зімеля, А. Кребера та інших. Аналіз даних теоретичних доробок відбувається у сучасних дослідженнях: А.Б. Гофман, Г.У. Гумбрехт, Ж. Липовецький, Л. Свенсен, та інших. В українському суспільствознавстві проблематика феномена моди отримала своє поширення в культурологічних та філософських дослідженнях: Г.М. Куц, Ю.Г. Легенький, Л.П. Ткаченко та інші. Роботи, що з'являються у наш час спрямовані на розкриття феномену моди, експлікацію його поняття, аналіз історії, визначення методології, дослідження та прогнозування розвитку в сучасних умовах.

Мета статті полягає у розгляді можливостей визначення моди як простору, з його особливостями, що дозволяють взаємодіяти зі сферами життєдіяльності соціуму.

У словнику філософії можна знайти наступне визначення моди – це «завичай нетривале панування певного типу стандартизованої масової поведінки, в основі якої лежить відносно швидка і масштабна зміна зовнішнього (перш за все, предметного) оточення людей» [3, с. 435]. Всі існуючі визначення моди Х.У. Гумбрехт називає «незв'язними і розпливчастими», «занадто загальними, то недостатньо всеосяжними». Він представляє моду як «дивовижний конгломерат», інтегруючий в собі такі три елементи як промислове виробництво, естетичне судження і ринкову динаміку; «ефемерним» феноменом, що не може припинити своє існування [4, с. 23]. На думку сучасного українського дослідника Г.М. Куц, розбіжності, що існують у визначенні поняття мода, пов'язані з його використанням (при описі загального чи конкретного процесу). Звертаючись до онтологічного статусу поняття моди, Г.М. Куц розкриває його експлікацію «через категорії мінливості, сутності, часу, становлення» [5, с. 4]. Мінливість постає як загальна властивість моди та усіх її проявів.

Простір як самостійна категорія була сформована у творах давньогрецьких філософів (Демокрит, Платон, Аристотель). Саме теоретичний доробок античних філософів постав підґрунтям для подальшого наукового обґрунтування даного поняття. Впродовж історії філософії розвитком поняття простір займалися наступні філософи: І. Еріюгена, Ф. Аквінський, Р. Декарт, Г. Лейбніц, І. Кант та інші. Генезис поняття «простір» в історії філософії вимагає окремого розгляду, що не є об'єктом даної публікації. Саме тому, ми зупинимося на розгляді концепції Аристотеля, що постала фундаментом для подальших досліджень у філософії та фізики.

Філософська категорія «простір» походить від грецького слова «топос». У різноманітті своїх визначеннях вона виражає сутність будь-якого місця, у якому відбуваються певні дії або розташовуються речі. У «Новій філософській енциклопедії» надаються основні визначення простору: як «форми споглядання, сприйняття уявлення речей, основний фактор вищого, емпіричного досвіду»; «спосіб існування об'єктивного світу, нерозривно пов'язаний з часом» [8].

Поняття простір у соціально-культурному вимірі є багатогранним. Ми можемо виділити такі його рівні, які не є вичерпними: онтологічний, фізичний, антропоморфний, семіотичний та інші. При розгляді концепції Аристотеля ми зупинимося на деяких аспектах, що здобули поширення у фундаментальних науках і філософії. Для нашого дослідження представляють актуальність категорії: місце, місце в місці, сила та інші. У фізичному просторі Аристотеля одними з головних елементів постають тіла, які на другому рівні простору трансформуються у іншу форму. Так, у семіотичному вимірі (Р. Барт) і антропоморфному (Ю.Г. Легенький) простежується єдність категорій, їх зміна.

Професор філософського факультету Одеського національного університету імені І.І. Мечникова А.І. Уйомов у своїх лекціях з метафізики, першість у питанні розгляду простору віддає Демокриту. Він аналізує критику Аристотелем вчення Демокріта про порожнечу і причини переміщення атомів. Автор зазначає, що однією з важливих особливостей уявлень Аристотеля про простір, яка вплинула на подальше становлення даного поняття у фізиці постало твердження «анізотропності простору, тобто наявності у просторі в різних напрямках різних властивостей, на що вперше звернув увагу Аристотель» [9].

Про категорію «τόπος» (місце) Аристотель розмірковує в декількох своїх творах: «Фізика», «Топіка», «Риторика». У своєму творі «Фізика» [1], Аристотель при розгляді основних відмінностей руху звертається до аналізу простору. Він спирається на твердження, що місце «не є однаковим». Різноманітність, впливає на його сутність, що призводить до необхідності обґрунтування положення, згідно з яким місце «є щось», тому що в ньому простежується «взаємні перестановки [речей]» [1, с. 123]. Так, в ємності може почергово, змінюючи одне одного перебувати вода, повітря.

Для того, щоб надати визначення місця Аристотель зупиняється на перерахуванні його головних особливостей, «усього того, що дійсно здається властивим йому самому по собі» [1, с. 123-124]. Однією з властивостей простору постає наявність сили, що має підтвердження у тому, що тіло «спрямоване до свого власного місця».

Сам Аристотель підкреслює наявність труднощів при пошуку загального роду місця, які пов'язані з тим, що воно постає «чимось існу-

ючим». Для вирішення даного питання Стагірит аналізує вимірювання місця: довжину, ширину, глибину, «[т. е. ті самі вимірювання], якими визначається всяке тіло» [1, с. 124-125]. Він зазначає, що місце не є тілом, «бо тоді в одному і тому ж [місці] виявилися б два тіла» [1, с. 125].

Місце двояко: воно виступає як загальне, де розташовуються всі тіла, і особливе – місце суто «даного тіла». Така позиція ускладнює процес визначення роду місця, Аристотель зупиняється на розгляді його як матерії або форми. При цьому він зазначає, що місце не є матерією або формою, оскільки вони «невіддільні від предмета, а для місця це допустимо» [1, с. 126]. На думку Аристотеля тіло здатне займати місце іншого тіла. Саме тому Аристотель приходить до висновку, що «місце є щось на зразок посудини; адже посудина є [як би] місце, що переносимо, сама же вона не має нічого від [міститься в неї] предмета» [1, с. 126]. Отже, місце існує окремо від предмета, тобто від матерії, що робить неможливим його визначення як форми. При цьому, Стагірит зазначає, що місту також властиві: рух, верх, низ. За умови визначення місця як форми або матерії, воно повинно існувати в предметі. У даному випадку відбувається подвійний рух міста та предмета, що наявний в ньому «форма і невизначене змінюються і рухаються разом з предметом, перебуваючи не завжди в одному і тому ж [місці], а там, де виявляється предмет». Аристотель доходить висновку стосовно існування «місця місця» [1, с. 127].

Спираючись на те, що мода існує у фізичному просторі, ми можемо деякі структурні елементи концепції Аристотеля застосовувати для її розгляду як соціально-культурного простору. Питання наявності сили як властивості простору моди вимагає певної ієрархії, або опису її рівнів, що досі відсутні при розгляді даного питання у гуманітарному дискурсі. (Існують певні підходи до класифікації модних суб'єктів, концепцій моди). У межах нашого дослідження, ми можемо визначити, що сила, свідчить про переміщення речей (під якими ми розуміємо одяг). Спочатку річ існує в уяві дизайнера, з часом вона матеріалізується в його сезонній колекції, надалі вона потрапляє в магазини, і наступними етапами постає гардероби споживачів і самі споживачі, їх презентація даного одягу та самого себе у різноманітних соціальних інститутах та ситуаціях. Твердження Аристотеля, що річ «постає [тим чи іншим], дивлячись по положенню, як ми повернемося» [1, с. 124], отримує підтвердження. У даному вислові підкреслено, що суть речі, її змістове наповнення не змінюється, трансформується тільки її просторове положення, оскільки кожна річ «спрямована до свого власного місця» що важливо для модного процесу. Просторове положення речей актуалізується при підготовці показу мод, коли дизайнер продумує

послідовність презентації одягу, його поєднання з декораціями для розкриття задуманого сенсу. На повсякденному рівні це просторове положення речей зберігається в дотриманні певних вимог соціальних інститутів стосовно зовнішнього вигляду.

Простір моди, розміщує в себе усе розмаїття модних речей і форм, він постає первинним по відношенню до них. Зазначені Аристотелем межі існування місця предмета простежуються й у просторі моди, у якому розташовуються речі, у кожній з яких є своє певне місце. Дане судження надає можливість обґрунтувати безперервність і рух одягу в просторі моди. У даному випадку ми знову повертаємося до проблеми темпоральності моди, яка трансформується в циклічність: «речі гинуть», а простір «не зникає». Дійсно, у модному просторі відбувається постійна зміна речей (одягу, взуття, аксесуарів, взагалі тенденцій), їх матеріальне старіння, загибель, перехід до стану «не модні», що не призводить до знищення простору. Навпаки, закономірним постає постійна зміна речей і нововведень, що створює специфіку даного простору та надає йому можливість постійного існування.

Категорія «простір» зустрічається для пояснення феномену моди та одягу у семіотичній концепції Р. Барта. Він пропонує розрізнити три види одягу: одяг-образ (візуальне зображення), одяг-опис, реальний одяг (те, що існує). Дані три види представляють певну єдність, оскільки уявляють собою три різні структури одного одягу: технологічну, іконічну, вербальну. Аналізуючи розташування окремих елементів (гудзиків, застібка-блискавка, прикрас) на одязі Р. Барт підкреслює, що «комплекс варіантів передбачає співвіднесеність конкретного елемента з якимось простором», під яким він розуміє простір тіла [2, с. 180]. Розташування цих елементів у просторі костюма регулює мода, для створення «єдності». Саме мода вносить корективи в простір костюму варіативністю регулювання: збільшення, підкреслення, розгортання, зменшення, компенсування [2, с. 192]. Також Р. Барт звертається до розгляду термінів, що формують простір моди у межах бінаризму.

Сучасний український дослідник Ю.Г. Легенький використовує поняття «простір» для розкриття сутності феномену моди та костюму. У моді Ю.Г. Легенький виділяє три «просторові структури»: центрове, обміну та трансценденції. Центровий простір пов'язаний не тільки з установкою певного центру (точки), але й з позначенням меж: існує сакральне – «наше», і те, що виходить за його межі. Простір обміну представляє естетику і предметність моди. Простір трансценденції – це «вихід за межі» [7, с. 8]. Кожна з просторових структур представляє певну перспективу і репрезентацію в сучасній соціокультурній дійсності.

Для розкриття особливостей простору моди Ю.Г. Легенький звертається до її метафізичних підвалів – моделюючому принципу антропоцентризму. Відмова від «центрації» призводить до змін усередині моди, заміні її як «архаїчної практики» на «художню практику». На думку Ю. Г. Легенького, одяг, створений дизайнером «заперечує сам диктат архаїзму». Саме архаїзм моди впливає на переструктуризацію трьох просторових структур, «адаптує ось ці три моделі простору (центрове, простір обміну, простір трансценденції) і кожен раз з'єднує їх по-різному, щоразу знаходить різне» [7, с.77]. Архаїзм пояснює динамізм моди, її багатогранність. На наш погляд, у сучасному суспільстві модю представляють як продукт споживання, виключаючи з неї естетичний початок. Сенса символізму замінюється статусністю бренду, естетика зводиться до театральності або повсякденності. У даному випадку простежується постійна зміна та з'єднання даних трьох просторів всередині моди, що і призводить до її суперечливості, дуалізму та темпоральності.

На думку Ю.Г. Легенького, мода «закріплює саму просторовість у предметно зазначеної самодостатньої реальності», що постає «міфом, символом, знаком, облаштовує навколо людини поле бажаного, можливого «Я» як простір, який ми пов'язуємо з жестикульністю» [7, с. 79]. Дане судження не суперечить концепції Аристотеля, згідно з якою одне місце одночасно може бути розташоване у іншому, та включати також місце. Підтвердження даного явища ми також знаходимо у іншій книзі Ю.Г. Легенького «Метаісторія костюму» [6]. За допомогою поняття «простір» він надає визначення поняттю «людина одягнена» як «серединний простір в часі, між усіма цими часами метаісторії і метакультури, метамістечтва» [6, с. 21]. При цьому, він вказує на динаміку даного простору, в якому важлива екзистенція. Тобто стверджується можливість розміщення в просторі моди простору костюма, одного простору в іншому. Простір костюму (що потребує окремого дослідження у іншій публікації), пов'язаний з тілесністю та екзистенцією.

Ю.Г. Легенький підкреслює, що мода постає «антропоморфним простором культури» [6, с. 82]. Прикладом цього простору є художній (візуальний, образотворчий) образ фараона, «вертикаль розміром в п'ять зрістів людини» з «сакральними проєкціями». Необхідно відзначити, що в Стародавньому Єгипті фараон був намісником Бога на землі, його зображали відповідно до канону краси (високий зріст, широкі плечі, вузькі талія і стегна, великі риси обличчя). Географічні та кліматичні детермінанти обмежили костюм Стародавніх єгиптян мінімум одягу. Для чоловіків – це схенти – фартух на поясі, який виготовляли з різних матеріалів, та могли прикрашати драпіруванням, для підкреслення соціальних відмінностей. У даному випадку поєднується тілесність,

естетичні ідеали краси, художнє зображення та соціальний статус, що постало певним кодом, частиною культури та соціального життя.

У своєму просторі мода піддає речі трансформації, робить їх модними і частиною вже іншого простору – культури, «модні інновації» [6, с. 176]. На наш погляд, конструювання модних інновацій не обмежується простором культури, ми можемо говорити про соціальний простір з його репрезентаціями моди в економічній площині. Сучасна мода балансує між дозвільним і повсякденним, економічним і естетичним, масовим та індивідуальним, що створює її особливість.

Для нашого дослідження особливий інтерес представляє твердження Ю.Г. Легенького стосовно «способів просторових трансформацій тканини, що нанесена на людину» [7, с. 88]. Дана трансформація можлива тільки в просторі моди по відношенню до людського тіла. У якості прикладу Ю.Г. Легенький наводить костюм імператора Августа, який одягав чотири пласти тунік через хворобу. У Середні століття, верхні пласти одягу свідчили про зв'язок з трансцендентним, а нижчі – з створеним. Дані прилади свідчать про бінарність моди, яка у одній просторовій формі (одяг) здатна поєднувати різноманітні сенси (практичні та сакральні).

При розгляді просторовості моди на філософському рівні необхідно зазначити наступне. Для багатогранності простору властиві різні його рівні: онтологічний, фізичний, антропоморфний, семіотичний та інші. Особливе значення отримують категорії, які здатні подолали межі фізичного: місце, місце в місці, сила та інші.

Мода як соціальне явище існує у фізичному просторі, саме тому, деякі його властивості та трансформації його елементів на іншому рівні, надають можливість визначати моду як простір. Дане визначення надає нові можливості розкриття її сутності, оскільки воно виступає як загальний принцип, що об'єднує головні її властивості (темпоральність, динамізм, дуалізм та інші). Вищезазначене нашарування простору характерно для соціальної дійсності, коли мода впливає і знаходиться під впливом інших сфер суспільного життя індивіда, та зазнає внутрішні зміни (новації, тренди).

Мода є простором, у якому постійно утворюються нові простори (одяг, костюм), походить з зміщення, що пов'язано зі взаємодією його структури та складових елементів. Необхідно зазначити, що матеріальні складові простору можуть трансформуватися або знищуватися. Окремо одяг є матерією, індивід надає їй екзистенції та можливості існування. Кожна нова річ, яку створює дизайнер за допомогою тіла індивіда утворює певний простір.

Питання визначення та розкриття сутності моди як соціального явища у межах філософського підґрунтя просторовості потребує подальшого дослідження, що може стати об'єктом наступних публікацій.

Література

1. *Аристотель*. Физика / Аристотель; [пер. с древнегреч. В.П. Карпова] : Сочинения. В 4 т. – М.: Мысль, 1981-. – . – (Серия «Философское наследие»). Т. 3. – 1981. – С.59-262.
2. *Барт Р.* Система моды. Статьи по семиотике культуры / Ролан Барт ; [пер. с фр. С.Н. Зенина]. – М. : Издательство им. Сабашниковых, 2003. – 512 с.
3. *Безнюк Д.К.* Мода / Д.К.Безнюк //Новейший философский словарь. – 2-е изд. перераб. и доп. – Минск: Интерпрессервис; Книжный Дом, 2001. – С.639 Новейший философский словарь / [Сост. А.А. Грицанов]. – Мн.: Изд. В.М. Скакун, 1998. – 896 с.
4. *Гумбрехт Х.У.* Три загадки моды / Ханс Ульрих Гумбрехт ; [пер. с англ. О. Литвинова] // Теория моды: Одежда. Тело. Культура. – М.: Новое литературное обозрение, 2006. – №1. – С.17-26.
5. *Куц Г.М.* Феномен моди: онтологічний статус і філософсько-антропологічні засади : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня. канд. філос. наук : спец. 09.00.04 «Філософська антропологія, філософія культури» / Галина Михайлівна Куц. – Харків, 2003. – 16 с.
6. *Легенький Ю.Г.* Метаистория костюма / Юрий Григорьевич Легенький. – Київ: НМАУ ім. П.І. Чайковського, 2003. – 284 с.
7. *Легенький Ю.Г.* Философия моды XX столетия / Юрий Григорьевич Легенький. – Киев: КНУКиМ, 2003. – 300 с.
8. *Никулин Д.В.* Пространство [Электронный ресурс] // Новая философская энциклопедия. – Режим доступа: <http://iph.ras.ru/eHb/2470.html>
9. *Уемов А.И.* Лекция №7 [Электронный ресурс] / Авенир Иванович Уемов : Лекции по метафизике. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://philosof.onu.edu.ua/elb/lectures/uemov/methaphysics/lec_7.htm

Скалацкая Е.В.

ФИЛОСОФСКИЕ ОСНОВАНИЯ АНАЛИЗА ПРОСТРАНСТВЕННОСТИ МОДЫ

В статье рассматриваются возможности определения моды как пространства, поисках философских основ для анализа пространства моды. Поднимается вопрос несостоятельности определения понятия «мода» и необходимости его рассмотрения в философском ракурсе. Прослеживаются обозначенные Аристотелем трудности, возникающие при определении места (топос). Акцентируется внимание на том, что в пространстве моды наблюдается динамизм пространства костюма. Анализируется видение моды украинского исследователя Ю.Г. Легенького как антропоморфного пространства. Демонстрируются возможности применения философского понимания пространства для анализа моды как элемента социума. Автор делает вывод, что определение моды как пространства дает новые возможности раскрытия ее сущности, поскольку выступает как общий принцип, объединяющий главные ее свойства (темпоральность, динамизм, дуализм и другие).

Ключевые слова: динамизм, место, одежда, пространство, пространство моды, пространство костюма, темпоральность.

Skalatskaya H.V.

**PHILOSOPHICAL FOUNDATIONS OF ANALYSIS OF
FASHION SPACIOUSNESS**

The purpose of the article is to review the possibilities of the definition of fashion as a space, searching of the philosophical foundations for the analysis of fashion's space. It was emphasized that multi-dimensional space allows using a physical concept of Aristotle for the analysis of the socio-cultural phenomenon of fashion, which is represented in physical space.

The question is raised according to the failure of the definition "fashion" and the need for its consideration in a philosophical perspective. Discursivity of existing classifications of fashion's concept in human discourse is shown. The main features of understanding of space in Aristotle's concept which influenced the formation of this concept in the history of philosophy and physics are traced. The difficulties are traced, which were determined by Aristotle in determining the place (topos), finding his family. The attention is focused on the strength, anisotropy, dynamism as the important properties of space. Aristotle's understanding of the boundaries of existence of the object space is analyzed. The understanding of possibility of place comprises other place and to be itself in a certain place in the works of Aristotle, Roland Barthes, U. G. Legenky is traced. R. Barth's position about correlation between the space of suit with the body, and fashion's space is analyzed. It traced that, in accordance with the views of Roland Barthes, fashion makes adjustments to the space of suit with variability of its regulatory elements. Attention is drawn to the fact that in the space of fashion there is the dynamism of the space of suit. The vision of fashion of Ukrainian researcher U. G. Legenky as anthropomorphic space is analyzed. The possibility of expanding of categorical apparatus of philosophical study of fashion and suit with the help of the concepts, which are proposed by U. G. Legenky (spatial structure (centered, exchange, transcendence), the spatial transformation of tissue, "a dressed man") is reviewed. The possibilities of application of the philosophical understanding of space for the analysis of fashion as an element of society are demonstrated. The author stresses that the space of fashion is capable simultaneously to be located in other space and accommodate any place (space). This layering of spaces is typical for social reality when the fashion influences and is influenced by other spheres of public life of the individual, and is experiencing internal changes (innovations, trends). It is proved that fashion is a space where new spaces are regularly formed (clothes, suit), the offset is occurred, which is related to the interaction between the structure and its constituent elements.

The author concludes that the definition of fashion as space provides new opportunities of disclosure of its essence, because it acts as a general principle that unites its main properties (temporality, dynamism, dualism and others).

Key words: *space, place, dynamism, clothing, temporality, space fashion, space suit.*

Надійшла до редакції 16.07.15 р.